

ДИСКУРСЪТ НА БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА В УКРАИНА: ЕТНОЕЗИКОВ, СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕН И КОМУНИКАТИВЕН АСПЕКТ

Светлана Корниенко

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Езикът на българския етнос в Украйна функционира изолирано от книжовния език и не само се е съхранил, а е останал основно средство за общуване на шест поколения – от времето на преселването до днес. В статията са представени три аспекта на проблема: етноезиков, социолингвистичен и комуникативен аспект на функционирането на българския език в Украйна. Най-голямо внимание е отделено на комуникативния аспект, защото той е основа на езиковото обучение.

Keywords: discourse, literary Bulgarian language, ethnolinguistic, sociolinguistic and communicative aspects, ethnic Bulgarians

Дискурс (от френски език) означава разговор по тема, сложно обединяване на езиковата практика и на екстралингвистичните (външните) езиковите фактори: поведение, регламентирано в достъпни за възприемане форми, необходими за разбиране на текста, обединяване, което дава представа за участниците на общуването, техните цели и задачи, условия за изработване и възприемане на съобщението. В последно време този термин е широко разпространен в хуманитаристиката и получава нови оттенъци в значението. Ако по-рано това понятие включва само езиковата практика, с развиването на дискурсия анализ дискурсът започва да означава и надезикови семиотични процеси. Дискурсът е език, който функционира в социалния контекст. Езикът на българската диаспора, разглеждан като дискурс, създава възможност за изучаването му в предложените аспекти.

За функционирането на езика е необходимо неговото активно използване в обществените отношения, в бита, в художествената сфера. Българският език в Украйна се използва предимно в бита и само някои негови функции се реализират в обществената сфера. Българите са едно от националните малцинства, които живеят на територията на украинската държава, предимно в Одеска и Запорожка област. В повече от 30 училища в Одеска област се

учи български език като предмет, факултативно го изучават и в училищата на Запорожка област, където обаче възникват определени трудности. Тези трудности произтичат най-вече от недобросъвестно или недоброжелателно отношение от страна на районните отдели на образованието и дори броят на факултативните занятия е ограничен до минимум.

Проблемите на езика и на културата на българите от диаспората подробно са разгледани в изследванията на М. Дихан, И. Стоянов. Процесът на обучението по български език като роден в диалектна среда е обект на дисертационното изследване на В. Терзи.

Желанието на представителите на българската диаспора в Украйна да знаят своите корени е подкрепено от авторитета на България като независима държава, която е мост между Азия и Европа. Това, че България е член на ЕС, към който се ориентира външната политика на Украйна в последните години, определено увеличава значението на българския книжовен език.

Овлабяването на съвременния български книжовен език се оказва трудно. Българските деца само въщи, в семейството, а понякога и на улицата говорят помежду си на родния си език. В училището се преподава на украински или на руски език. Невисокото равнище на усвояване на българския книжовен език от българите в Украйна може да се обясни с недостатъчността на контактите с България, с липсата на подходяща езикова среда. Това са причините книжовният български език да се възприема в Украйна като чужд.

Разликите между езиковите системи – на съвременния книжовен език и езика на диаспората – се обясняват с факта, че в края на XIX век българският книжовен език и езикът на диаспората се развиват по свой собствен начин: социокултурните процеси в държавите и общностите, в които те функционират, съществено се различават. Водеща роля при това имат извънезиковите фактори, които влияят на лексикалния състав в количествено отношение – много български думи са заменени от руски или украински, така че да е по-лесно общуването. Родните думи пък са забравени. Например, думата `вече` е заменена с руската дума `уже`, `също` – рус. `тоже`, `винаги` – рус. `всегда`, `кибрит` – укр. `сирники`. В граматиката са налични някои елементи на диалекта: частицата `ще` звучи като `ке, ки, жда, ждъ, жа, жъ, ша, шъ` – `ки даваш`, `жа миеш`, въпреки че отделни граматични форми също се са развили самостоятелно. Например думата `тичам` е заменена с `бягам` (рус. `бежать`) – думата е заета от руски, а е променена според нормите на българската граматика – с налагане на окончанието **-ам**.

Съвременната методика на обучението по български език няма специално разработени методи и техники за изучаване на родния език от представители на диаспората. Прегледът на етноезиковата ситуация на българската

диаспора в Украйна води до заключението, че благоприятните ефекти от възраждането на езика увеличават желанието на носителите му да разширяват неговите функции. За да живее и да се развива езикът на диаспората, необходимо е обхватът на общуващите на български език да бъде разширен във всички възрастови категории.

За да се запазва и да се развива българският език, перспективна и социално значима е образователната сфера, която спомага за формирането на езиковите компетентности на индивида. Овластяването на българския книжовен език следва да се насърчава чрез медиите, литературата, театъра, киното. Но най-важно е формирането на знанията за книжовния български език у представителите на диаспората.

Езиковият проблем се е съобразявал с изискванията на социално-историческите епохи: „...през 20-те – 30-те години... опозицията на социално-политическите системи е станала причина за създаване и утвърждаване на местни разпоредби (Украйна), които предложили собствени норми, различни от официалните норми в България. Разликата между правописните и графичните системи на книжовния и диалектния език усложни по това време връзката между двете книжовни форми на един и същ национален език. Въпреки това трябва отново да се подчертае, че това не е причина, а резултат от противостоянието на враждебни политически социуми“ (Стоянов, 2002: 335).

Днес проблемът за спазване на нормите на българския книжовен език в Украйна е още по-актуален, защото диалектното говорене на носителите на езика от диаспората има нисък социален статус, за разлика от книжовната норма, която функционира в България. „За решаването на този проблем са необходими комплексни изследвания на съвременното състояние на островния идеолект, включително устната и писмената му форма“ (Стоянов, 2002: 336). Островният идеолект е езикът на представителите на диаспората в Украйна.

Културата, като широко понятие, обхваща всичките аспекти на човешкия живот, материални и духовни. При разглеждане на взаимодействието между българската и украинската култура трябва да се отчитат социално-икономическите, психологическите, етическите и социолингвистичните аспекти. За да се усъвършенства изучаването на книжовния български език от представителите на българската диаспора в Украйна, е необходимо да се изработи ефективна стратегия, обединяваща изучаването на езика и на културата, да се подбере материал с подходящ културен контекст и да се приложи ефективна методика на преподаване на езика. Етноезиковият подход към функционирането на езика предполага разбиране, толерантност и отчитане на културните особености на другите нации в мултиетническия и съответно мултиезиков контекст, в който съществува изследваният език.

Ако разглеждаме *социолингвистичния* подход към проблема за функционирането на българския език в Украйна, трябва да отбележим, че българският език вследствие на редица исторически, обществени и културни причини е език за общуване на един етнос, разделен в териториално, обществено и културно отношение. За всеки човек изгубването на културата и на родния език означава изгубване на правата за принадлежност към дадена нация, затова за всеки образован и съзнателен представител на своя народ защитата на родния език е била и остава едно от най-важните национални задължения.

Редица учени са изследвали езика на българската общност: М. С. Державин, А. Ф. Музиченко, Д. П. Дринов, С. Б. Бернштейн и др. В изследването на М. С. Державин (1914) за културата и бита на българите позволява да се определи езикът като постепенно обединение на различни диалекти. Днес много лингвисти в Украйна, Русия и България се занимават с проблема на функционирането за българския език – И. А. Стоянов (Киев), В. А. Колесник, В. М. Терзи (Одеса), О. С. Парфьонова (Москва), Р. Русинов, Л. Стоичкова, С. Курдова (Велико Търново), Ц. Николова (София), В. Кондов (Пазарджик).

Различните езикови равнища по различен начин кореспондират с други езици. Лексиката и фразеологията са по-отворени за включване в тях на езикови единици от руски, украински, молдовски, румънски език, което не е характерно за фонетиката, морфологията и синтаксиса. Затова не може да се говори за език с деформирани диалекти, а по-скоро – за език, който е многофункционален. За това, че българският е език за живо общуване в Украйна, свидетелства използването му в компактните места, населявани от българи. И това потвърждава О. С. Парфьонова, защото извършеният от нея анализ на речевото поведение в различни възрастови групи на сегашните наследници на българи преселенци „не позволява да се говори за тенденцията на изместване на националния език в този колектив говорещи“ (Стоянов, 2002: 126).

Езикът на българите в Украйна е необходимо да се смята за език на отделна лингвистична общност и да се прилага спрямо него социолингвистичен подход като към социалнокомуникативна система, към определен езиков код, което позволява да се определят отличителните тенденции в развитието му и неговите типологични черти. Разглеждането на езика в този ракурс помага при решаването на актуалния проблем за избора на норми: местни или книжовни. Главна роля за това има ценностното ориентирание на местните носители към нормите на българския книжовен език. „Благодарение на тях местният вариант, подчинен на регионалните норми и стилистично диференциран, влиза, от една страна, в корелативни отношения с книжовната норма, а от друга – с контактиращите книжовни езици“ (Стоянов, 2002: 16).

Шест поколения носители на български език са го съхранявали, затова е напълно правомерно те да се смятат за образец на устойчивост на комуникативната система. Причините, които са спирали процеса на асимиляцията, са импулсивността и относителната кратковременност на отделните му етапи. Със засилването на асимиляцията се засилва опозицията срещу нея: представителите на българската националност полагат максимум усилия за съхраняване на българския книжовен език. Езикът на българите в Украйна е етнически и функционира откъснато от основния масив от времето на масовите преселвания от България, предизвикани от руско-турските войни в първата половина на XIX в. Като една от разновидностите на българския език, той има много еднакви черти с книжовния български – обща лексика, морфологични и синтактични особености.

Тъй като българският език се е използвал в устното общуване, той придобива различни нови оттенъци във функционален план. Активното взаимодействие с украински, руски, румънски, гагаузки език води до включване на много чужди лексеми в българския. Логично много от българите в Украйна стават билингви, трилингви. Посочените явления са били стимул за стилистична диференциация на езика, предизвикали са лексикални промени, разширили са семантичния обем на някои думи и са увеличили синонимните отношения. Лексиката и морфологията отразяват влиянието на съседните езици. Най-често руските думи се адаптират към българските правописни правила: *русски език (русский язык) – български език, лъжно мнение (ложное мнение) – лъжовно мнение, главнокомандущият, солдати, ежемесечни, иностранци, следующа, основена напомнима, предъидущият, изменяване* и т.н. Понякога думите се заемат без промени: *вопрос, около, бумажки (пари)*, а думата от родствения език става частичен синоним към тази, която е функционирала досега: *стол (маса), ленточка (панглика)*. Лексиката на румънския език е представена с тематична група *администрация, управление*: *ревизори за дистрикт, мемоар, шефът на полицията* (Стоянов, 2002: 142).

В активните междуетникови отношения българските говори са били също и източник на устно заемане в други езици. Това са думи от битовата сфера, които се използват от украинци и руснаци: *черги, престилки, плачета, милина, ихния, манжа, лютеница*.

В процеса на изучаване на връзките и отношенията на българския език с други езици на лексикално равнище възникват редица въпроси, решение на които е възможно, като се разглежда историята на отделните лексикални преобразувания, включително особеностите на функциониране на българския език в чуждоезикова среда. За анализ могат да бъдат взети лексеми, които са станали езиков факт, придобили са стабилност за

функциониране в интерференционните процеси. Лексикалните единици от чужд произход органично са влезли в езиковата структура на българските говори вследствие на междуезикови контакти, те също се използват от билингви на друг (източнославянски) език в практиката на вербалното общуване. За това способства генетическата връзка на езиците. Заемки от украински език в българските говори на представителите на диаспората са такива думи като: *байдуже (равнодушно)*, *жатка (жътварка)*, *дичка (саморасло растение)*, *задурну (без пари)*, *купица (копа)*, *куфня (кухня)*, *молодняк (млади домашни животни)*, *молотарка (вършичка)*, *чуприна (перука)*. Активността на говорите на преселенците се обяснява с фактори от екстралингвистичен характер: промяна на местоживеенето, географския ландшафт, необходимост от приспособяване към новите условия – новото във възприемането и предаването на опита в начините за водене на домакинство, обработване на земя, в градинарство, животновъдство, лозарство и др. Решаваща роля при това има отсъствието на връзки с книжовния език. Различните географски условия, в които попада българският език, предизвикват създаване на противоречива ситуация в междуезиковите контакти: освен влиянието от страна на книжовния украински или руски език или от двата езика заедно в някои региони се наблюдава влияние върху книжовния български език на разговорната форма на езика (просторечието), възникнало в зоните на активни междуезикови връзки. Благодарение на това *койне* се формират семантичните признаци на неологизмите, техният функционален статус, очертават се явления с дистинктивен характер в системата на съществуващите противопоставяния. Промяната на географския ландшафт насърчава укрепването на контактите с другите езици в този регион, което способства за попълване, а понякога и за подновяване на лексикалния състав с нови езикови единици.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонова, Н. В. (1996). Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии // *Вопросы психологии*, № 1. Москва.
- Бернштейн, С. Б., О. В. Чешко, Е. И. Зеленина (1958). *Атлас болгарских говоров в СССР. Вступительные статьи, комментарии к картам*.
- Державин, М. (1914). Болгарские колонии в России. – Т. 1., *Сборник за народни умиротворения и народопис*, кн. XXXIX. – София: БАН, 1914, Т. 2. Язык. Пг., 1915,+ тексты.
- Димчев, К. (1998). *Обучението по български език като система*. (Второ преработено и допълнено издание). София.
- Дихан, М. (2001). *Преселване на българите в Южна Украйна*. Одеса.

- Петров, А. (2006). Дискурсът на методическите изследвания. – *Български език и литература*, кн. 5.
- Стойчева, М. (2006). *Европейска езикова политика*. София.
- Хаджов, Ив. (1941). *Методика на обучението по български език (бележки)*. София.
- Стоянов, И. (1995). *Български език в Украйна: проблеми на функционирането и развитието на лексиката. Ръкопис на дисертацията за придобиване на научна степен доктор на филологическите науки*.
- Стоянов, И., Е. Стоянова, И. Дадеверин (2002). *Мова болгар України*. Киев.
- Терзи, В. (1994). *Лингводидактические основы создания и исполнения учебно-методических комплектов по болгарскому языку для средней школы*. Одеса.

REFERENCES

- Antonova, N. V. (1996). Problema lichnostnoy identichnosti v interpretatsii sovremennogo psihoanaliza, interaktsionizma i kognitivnoy psihologii // *Voprosy psihologii*, № 1. Moskva.
- Bernshteyn, S. B., O. V. Cheshko, E. I. Zelenina (1958). *Atlas bolgarskih govorov v SSSR. Vstupitelynye statyi, kommentarii k kartam*.
- Derzhavin, M. (1914). Bolgarskie kolonii v Rossii. – Т. 1., *Sbornik za narodni umirotvorenija i narodopis*, кн. ХХННН. – Sofiya: BAN, 1914, Т. 2. Yazayk. Pg., 1915,+ tekstay.
- Dimchev, K. (1998). *Obuchenieto po balgarski ezik kato sistema. (Vtoro preraboteno i dopalнено izdanie)*. Sofiya.
- Dihan, M. (2001). *Preselvane na balgarite v Yuzhna Ukrayna*. Odesa.
- Petrov, A. (2006). Diskursat na metodicheskite izsledvaniya. // *Balgarski ezik i literatura*, кн. 5.
- Stoycheva, M. (2006). *Evropeyska ezikova politika*. Sofiya.
- Hadzhov, Iv. (1941). *Metodika na obuchenieto po balgarski ezik (belezhki)*. Sofiya.
- Stoyanov, I. (1995). *Balgarski ezik v Ukrayna: problemi na funktsioniraneto i razvitieto na leksikata. Rakopis na disertatsiyata za pridobivane na nauchna stepen doktor na filologicheskite nauki*.
- Stoyanov, I., E. Stoyanova, I. Dadeverin (2002). *Mova болгар України*. Kiev.
- Terzi, V. (1994). *Lingvodidakticheskie osnovay sozdaniya i ispolneniya uchebno-metodicheskikh komplektov po bolgarskomu yazayku dlya sredney shkolay*. Odesa.

THE DISCOURSE OF THE BULGARIAN DIASPORA IN UKRAINE: ETHNOLINGUISTIC, SOCIOLINGUISTIC AND COMMUNICATIVE ASPECTS

Abstract. Although the language of Bulgarian ethnos in Ukraine functions separately from the literary one, it not only survived but remains the main means of communication of six generations – from the time of migration up to present day. The article shows three aspects of the problem: ethnolinguistic, sociolinguistic and communicative aspects of the Bulgarian language functioning in Ukraine. Most attention is paid to the communicative aspect because it is the basis of language teaching.

✉ **Mrs. Svitlana Korniienko, PhD Student**

University of Sofia
Studentski grad, bl. 57B, room 812
Sofia, Bulgaria
E-mail: margo_68kazak@mail.ru